SLOVENSKÁ REČ

ROČNÍK III. ČÍSLO 5.

Belo Letz:

NESROVNALOSTI PRI SPOJKÁCH PRÍČINNÝCH.

V sústave neohybných podôb spojky sú pomerne nový, ale významný činiteľ modernej vety zloženej. Nový preto, že podľa vývinových teorií vety skrsol až zo štádia hypotaxy a významný isto, lebo je nielen ohnivkom vetných celkov, ale aj ich charakteristikou, čo znamená, že podľa nich možno posúdiť, o aký druh zloženej vety ide.

Dosiaľ bola príležitosť ukázať v Slovenskej reči niektoré problémy spojok odporovacích (II, 174 a n.) a slučovacích (II, 254 a n.). I zbadalo sa, koľko je pri nich neustálenosti, a to isto na škodu funkcie spojok.

Cieľom tejto úvahy je podívať sa na terajší stav a úzus spojok príčinných. Je ich ozaj veľa, no literárna prax ich redukuje; niektorým dáva prednosť, iné menej užíva a napokon k mnohým je odmietavá.

V kategorii príčinných spojok uplatňuje sa takto snaha vypúšťať archaizmy, nedbať na spojky neslovenské alebo len zriedkavé a žičiť spojkám, ktoré majú plnú silu svojho zástoja v dnešnej slovenčine. Staré a nepotrebné spojky takto vymierajú a ich miesto nahradzuje užšia skupina spojok, ale živých a slovenkejších.

Pri rozdelení spojok príčinných rozhoduje I. vetná priradenosť alebo II. podradenosť. V prvej kategorii vidia sa zvyčajne spojky: príčinné (dôvodové), účinkové, výsledkové, cieľové (účelové) a podmienkové a v druhej zasa: príčinné (dôvodové), cieľové (účelové), podmienkové a prípustkové. No rozumie sa, sú aj príčinné vety bezspojkové, na pr. pravidelne u viet účinkových, kde účinok vyslovujúca druhá hlavná veta začína sa adverbiom.

I. Príčinné spojky viet priradených.

Vety priradené bývajú často bezspojkové. Zásadnú dôležitosť pre nás majú z nich niektoré spojky príčinné (dôvodové) *lebo, bo, veď, však,* lebo pri nich vídať nesrovnalosť.

1. **lebo, bo:** Kým *lebo* patrí k najužívanejším spojkám v našej spisovnej reči, jej skrátená podoba *bo* neprávom je zriedkavá v našej krásnej próze, hoci hovorová slovenčina by odporúčala jej úzus. Túto okolnosť vidíme v príkladoch; *lebo* je u starších i novších spisovateľov: V dome bola bieda, lebo som sa za celý rok o hospodárstvo nestaral. Rešt. 8; lebo vidíš, toľko sa tu ľudí vláči. 9; lebo veľké sňahy, malé vody. 23; lebo čo je náš stav? Moravisko. Kuk. XIII, 13; Miško pozrel naň s údivom, lebo ulica je zas prázdna, pustá. 24; Povedz, lebo ja sa nedám oklamať. 25; Nevedel, čo tým Mrva myslí, lebo tie dva pojmy dosiaľ akosi určitejšie nerozlišoval. Živý bič 89; I bola by vošla, lebo Eva mala rozum na mieste, Chlieb 200. Idú ma vytisnúť zo sveta, lebo som ošedivel. 210; a predsa ho radi mali všade, lebo mal pekný baryton. Edit. očko 159 a pod.

bo je u Kalinčiaka hojné, no u terajších spisovateľov to nevídať, alebo výnimočne. Ináč je, pravda, v básnickej reči, ale o ňu tu nejde. Príklady: my si vám do kaše dúchať nedáme, bo chceme mať človeka. Rešt. 7; bo je huncút klincami vybíjaný. 7; bo pán vicišpán o húsencoch nikdy nehovorí. 8; bo tu býval pán Adam Bešeňovský. 10; bo hoc jaké sladké boly slová vicišpánove, to sa mu predca nelúbily. 13 a pod.

Celkový úzus spojok *lebo, bo* teda ukazuje, že spojka *bo* je v našej spisbe alebo archaizmus, alebo neprávom upadla v nemilosť; jej funkciu, pravda, plne nahradzuje *lebo,* ale bolo by treba uvážiť, či je osožné zanedbať alebo cele vylúčiť túto spojku, pre slovenčinu veľmi charakteristickú.

Upozornenie. — Niekedy mýlne sa zamieňajú spojky *lebo* a *alebo,* a to nielen v živej, ale i v knižnej reči: a malo by to zlé následky pre tvojho otca, keby si sa teraz sama tak *lebo* tak odhodlala. Rešt. 25; hoc vlastne ani nevedel, čo a prečo on to lebo to chce. 11.

2. **veď, však:** Keby sa porovnal význam a úzus tejto spojkovej dvojice, zistilo by sa, že hoci sú rovnakého významu, v spisovnej reči prevláda *veď.* Pravidlá slovenského pravopisu (str. 325), pravda, uvádzajú *však,* ale bez poznámky, kým pri *veď* hovoria o spojke (317). Skŕsa takto nielen technická chyba, ale i metodická. I bolo by *však* doplniť v smysle a) je spojka a b) má dve funkcie, a to spojky príčinnej, keď sa rovná *veď* a spojky odporovacej s významom *ale.* A nebolo by ešte od veci poznamenať, že v tomto druhom zástoji *však* nebýva na počiatku vety. Tvrdý (str. 693)

uznáva iba príčinnú úlohu spojky *však* a káže ju klásť na prvé miesto vo vete. Podrobnejšie o spojke *však* viď Slov. reč II, 176.

Pomernú zriedkavosť spojky *však* v jedinej oprávnenej väzbe príčinnej treba si azda vysvetliť práve jej mýlnou funkcionálnou dvojakosťou. A veru cez dobrú snahu jazykových puristov vývin ukazuje: nechuť k jej príčinnej povahe a záľubu užívať *však* ako spojky odporovacej. Ak by tento proces silne pokračoval, rozmnožila by sa, pravda, kategoria odporcovacích spojok o *však*, a príčinné spojky zredukovaly by *veď* — *však* na *veď*. Škoda by tu vznikla, lebo by *však* vypadlo zo svojej kategorie a prešlo k spojkám odporovacím, kde už nevystihuje pôvodnú svoju úlohu.

Nemožno schvaľovať ani spôsob, ktorým sa rieši užívanie spojky *však* čiro negatívne, a to tak, že sa vyhodí z nášho výrazového bohatstva. Tak je na pr. u Kukučína. Miesto *však* príčinného je len *veď* a miesto *ale* nebýva *však*. Hoci toto pozorovanie nezakladá sa na úplnom materiáli z diel Kukučínových, jednako ho badať ako tendenciu, a to vari stačí, aby sa zdôraznil tento nedobrý postup. Zaznávať ho načim najmä v prvej časti, kým zanedbaný úzus *však* za *ale* u Kukučína je zas dôkaz pre nežičlivú mienku našich odborníkov o odporovacom zástoji tejto spojky. A že možno prísť k tomuto záveru, vidíme z nepomeru: kým pre *však* nenajsť ani jeden doklad, pre *veď* hovoria tieto príklady: Veď vieme, akí sú profesori v očiach žiakových nespravedliví. XIII, 7; Veď napokon, kto by prepadol, keby profesor nedal sekundu? 7; Veď to bolo len vlani, neminulo od tých čias sto rokov! 9; Veď zo skúsenosti vieme, aký rozdiel vidia. 9; Veď by si mal byť, podľa svojich zásluh, v meste. 13—14; Veď Ferko sa málo smievaval. 24; Veď ste za mnou čakali, za mnou. 30; veď ktorá mať nemá starosti o svoje dieťa — 31; Veď je to neslýchaná vec, aké sú niektoré detiská skazené! 33 a pod. (V článku v Slov. reči II, 176 bolo, že zo sto stránok VIII. sväzku niet ani jediného *však* vo význame *ale*, no ani *však* = *veď*.).

II. Príčinné spojky viet podradených.

1. **poneváč**: Príčinná (dôvodová) spojka *poneváč* označuje sa ako nepotrebná. Tak v Pravidlách: „píš radšej *pretože, lebo*" (str. 231), v Tvrdého slovníku: „m. poneváč pršalo, neprišiel som, píš: pršalo, preto som neprišiel" (str. 447). No Damborskému (II, 63) je dobrá a bez poznámky ju uvádza medzi spojkami tejto skupiny: *pretože, (preto — že) poneváč, že, keď, keďže*.

Aký je pomer našich spisovateľov k spojke *poneváč?* Kalinčiak sa jej nevyhýba: Ondrej len preto teraz dovolil i miešanie sa do jeho vecí, poneváč chudobný zemän oproti veľkým pánom nikdy tak smelý nebýval, jako pred reštavráciou. Rešt. 16; ...jeho postavenie v stolici obzvlášte preto udržalo sa tak dlho, poneváč on sám súc Bešeňovský, sestru mal za Levickým vydatú" 20. — No u Kukučína, Urbana, Hronského, Hrušovského, T. Gašpara atď. jej nevídať. Znak, že spojka *poneváč* v reči našich predných súčasných spisovateľov vyhynula.

2. **ak, jestli (že), -li**: Hoci Damborský (II, 64) má toto poradie spojok podmienkových: *-li, jestli (že), jak (ak),* kde *-li* je napodiv na prvom mieste a *ak* iba v zátvorke, isté je, že z nich *ak* je v našej krásnej próze jediné a zdá sa, že len táto spojka má v slovenčine budúcnosť.

Pravidlá vôbec neuvádzajú spojku *-li.* Tvrdý: -li sp.; miesto -li píš radšej: či, ak: dáš-li mi? — či mi dáš? Znáš-li = ak znáš... (str. 250). Spojka *-li* bola i tak iba knižná, živá slovenčina jej nemá.

Spojka *jestli* vznikla z *jest* + *li.* Je teraz už veľmi zriedkavá, v novom jazyku nebýva. Výnimka: Jestli ale sa pozreš naň z blízka, zbadáš, Vámoš, Editino očko 160; Na tom skutočne nezáleží, jestli sa ti život páči, alebo nie. 168.

3. **keď, keďže:** Za oznamovacie spojky podmienkové často býva časové *keď,* alebo ináč: časová spojka, keď môže mať povahu i podmienkovú, najmä azda vtedy, ak podmieňovací význam vety je slabší ako časový zreteľ dejový, alebo naopak, keď sa do časovej povahy dejovej vkráda motív podmienkový. Tu na pr. hovoriacemu nezáleží, aby pokladali za podmienku, čo oznámil; prosto niečo konštatuje. Preto v týchto prípadoch môžme voľne uvážiť, či sa dívať na vetu ako podmienkovú, alebo časovú: Miško Jahoda, keď mu pozreme na šaty, oblečený je chudobne. Kuk. XIII, 8; Keď ťa nik nevidí — postojíš na úvratiach... 13; No veď ja nedbám, zmokni jako myš, keď sa ti tak páči" — Rešt. 89; Ale keď sa u nás raz páni do spevu dajú, to už ani konca kraja mať nemôže. 90. Ostatne medzi týmito dvoma kategoriami (podmienkovou a časovou) je viac spojitosti. Sem patrí novšie užívané *keďže* vo význame príčinnom: ireálne *keby* (ktoré neraz sa pletie s *keďby*) a pod. Lepšie sa vec ukáže, ak si povšimneme, že spojka *keď* môže sa križovať i so spôsobovou spojkou *ako:* I keď sa tak asi dve hodiny vozili. Rešt. 83; A keď som sa už tak rozhliadnul, premýšľal som. 93; (ako [keď] som tam vkročil, zbadal som veľký neporiadok. Úzus.)

4. **hoci, hoc, ačkoľvek, ačpráve, bárs, treba, trebaže:** Aj v skupine prípustkových spojok badať tendenciu, a to užívať iba *hoci, hoc*. Ostatné sa neodporúčajú pre novšiu písomnosť. Vraj sú zastaralé, náš živý jazyk ich nepozná a preto zaobídeme sa bez nich.

a) *hoci, hoc (hocaj)*. Ešte u Kalinčiaka často je *hoc:* hoc aj pravdu nemá, Rešt. 7; hoc je v nej stolíc jako do roka týždňov. 10; hoc vlastne ani nevie, čo a prečo to lebo to chce. 11; A prečoby Štefan nemohol byť vicišpánom, hoc je i chudobný, 19. Novší spisovatelia dávajú prednosť podobe *hoci:* Ale on dá, hoci ho nik nenúti. Kuk. XIII, 7; Bol náruživým tanečníkom, hoci netancoval podľa pravidiel. 28; a hoci nik ani hláska zo seba nevydal, zdalo sa, Živ. b. 83; Hoci som tu doma vyrástol, zo Slovenska som poznal dosiaľ pramálo. Hrušovský, Dolorosa 48; hoci sme už vlastne boli veľmi skúpi na slová, Gašpar, Buvi-buvi 151; hoci jej bohaté prsia splašily niekedy i v mojich mužských ramenách túhu objímania, 154 a pod.

b) *ačkoľvek, ačpráve*. Proti nim sú námietky. Najvážnejšia je, že prvá časť složiek *ač-koľvek* a *ač-práve* nemá v slovenčine význam *hoci*, ale *ak*. (H. Bartek: O spojkách *ač* a *ačkoľvek*. Slov. reč I, 193 a n.) Boj proti týmto spojkám sa už zavŕšil, patria minulosti a hocijaký pokus oživiť ich alebo odporúčať je mýlny. (Porovnaj chybné miesto u Damborského II, 64.)

c) *bárs, trebárs, treba, trebaže*. Tieto spojky sa tiež zaznávajú. Pravidlá majú len prvú, a to bez poznámky; podobne i Tvrdý, ale, navrhuje m. bárs, trebárs píš: hoci, hoc (str. 635). Nechuť k týmto spojkám možno si azda tak vysvetliť, že upomínajú na maď. *bár, habár* s tým istým významom.

Spojky *treba, trebaže* (Damborský II, 65) sú nespisovné a v príkladoch ako: „Treba je chudobný, ale je poctivý; Pamäť mal výbornú, trebaže bol už veľmi starý a pod. načim vidieť dialektizmy, čo sú hneď aj v gramatike. Po týchto poznámkach je vari jasné, že ak uvažujeme o pomerne veľkom počte spojok príčinných, zbadáme, že správny úzus roztriedil ich už sám na vhodné a zbytočné. Istá vec, že tu okrem jemného jazykového citu našich spisovateľov majú zásluhu i naši praktickí jazykovedci, ktorí usmerňovali tento výber, a to v duchu našej živej reči.

Máme písať takými slovami, aké ľud slovenský má a zná, a slová máme viazať takým spôsobom, ako ich ľud slovenský viaže.
Samo Czambel.

RNDr. *O. Ferianc:*

SLOVENČINA PRÍRODOPISNÝCH UČEBNÍC.

Azda ani v jednej z vedeckých disciplín na stredných školách nerobí sa toľko priestupkov proti slovenčine ako v prírodopise. Nie preto, že by slovenčina nemala slov na pomenovanie rozličných prírodnín a ich častí, teda nie pre nedostatok odborných výrazov v slovenčine, ale viac pre nedbalosť prekladateľov prírodopisných učebníc. Pôvodných prírodopisných učebníc doteraz nemáme. Vezme sa kniha, priberie slovník a prekladá sa. Aby sa študovala ľudová reč, aby sa čerpalo z jej výrazového bohatstva, aby sa nové výrazy tvorily v čistom slovenskom duchu, na to ani myslieť. Nielen ľudová reč sa tu obchádza, ale obchádzajú sa i staršie alebo súčasné učebnice, ktoré nie jeden výraz majú lepší, a obchádzajú sa predprevratové odborné jazykové pramene. A jednako, neúrekom, našlo by sa i tam dosť, veď mali sme ľudí, ktorí aj pred prevratom pracovali v prírodných vedách a výsledky svojich prác uverejňovali po slovensky: A. Kmeť, J. Holuby, K. Štúr, i popularizátori Ľ. Rizner, D. Lichard, K. Zehenter, A. P. Záturecký a iní. Posledne menovaný roku 1894. v Dome a škole ponúka študovať domácu avifaunu, sám sa pokúsil pomenovať vtákov zo sbierky akéhosi „pána kollegu" a za základ pomenovania, ako tam píše, berie si spis z niekdajšieho revúckeho gymnázia. — Hľa, tiež prameň!

Mám pred sebou Filipovu učebnicu prírodopisu, *Rok v prírode,* ktorú poslovenčila Emília Koričánska. Nad chybami tejto knihy prichodí sa zamyslieť. Budúcim školským rokom dostanú ju naše deti do rúk. Osvoja si z nej mená, názvy, prestanú užívať tie, čo sa naučily doma. Zabudnú mnohé lepšie, našskejšie názvy a nahradia ich spotvorenými tvarmi českými alebo novými skomoleninami.

Tieto moje riadky patria predovšetkým kritike spomenutej učebnice, k iným knihám vrátim sa príležitostne.

Na str. 6. stojí: „Noha má dolu stupaj, vzadu pätu, hore nárt, napredku prsty." Stupaj v slovenčine znamená stopu: „Poď po stupajach", prikazuje mať dieťaťu; „Nepi, braček, z jelenej stupaje, lebo sa premeníš na jelenčeka", napomína sestra brata v Dobšinského Povestiach. No, keďže niet lepšieho slova, zbaví aj v spomenutom novom význame. „Nárt" je české slovo, po slovensky je to *priehlavok.*

Na str. 8. je veta: „V stupaji nohy sú najprv kostičky priehlavkové (najznámejšia z nich je kosť pätná), nasledujú záprstné a

prsty." Predne, v stupaji v tom smysle, ako ju prekladateľka použila vyššie, niet kostičiek, tie sú v nohe, okrem toho je tu zámena slov: my priehlavkom rozumieme to, čo Česi volajú nártom, čiže to, čo prekladateľka označila „záprstnými kostičkami", pre kosti za priehlavkom navrhoval by som meno „prípätné", lebo sú pri kosti pätnej (Klačko: predpätné a zápätné). Máme teda v nohe kostičky prípätné, priehlavkové a prstné.

Na obr. 5. miesto technického termínu „záprstné kostičky" užíva „kosti nártne"; správne má byť *priehlavkové*.

Slovo „mozgovica" (str. 7), ktoré prekladateľka užíva na označenie zadnej časti lebky, lepšie by priliehalo svojím významom na obal mozgový, mozgovú blanu; zadnú časť lebky nazývajme črepom. Črepom v širšom slova smysle rozumie sa, pravda, celá lebka, ale pôvodne platil tento výraz pre jej zadnú časť. I teraz, keď niekomu pri prebití hlavy prerazia i kosť, hovoria naši ľudia, že mu prerazili črep, ale pri prelomení na pr. vrchnej čeľusti sa to nepovie.

Kýčelné kosti (str. 8) po slovensky voláme *bedrami;* človek sa udrie do bedra.

Na str. 11. nachádzame toto: „Za hrtanom je hltan (gágor, obr. 3h), ktorý spojuje ústa so žalúdkom... Horná čiastka hltanu nazýva sa pažerák." Aby som ukázal, aký pojmový balast panuje pri popise tej čiastky zažívacieho traktu, ktorý je medzi ústami a žalúdkom, uvediem niekoľko citátov z učebníc, užívaných na slovenských stredných školách. Vo Weignerovej Telovede, poslovenčenej Chrappom (užívalo sa jej podľa starých osnov v VII. tr.) o hltane sa hovorí (str. 44 a 45): „Hltan (pharynx, obr. 29) je dutina lievikovitého tvaru od predku do zadu značne sploštená"; inde: „Hlt sa dostáva z hltanu do pažeráka (oesophagus, obr. 29 oe)." Klačko v preklade Woldřich-Bayerovej Zoologie v poznámke na str. 21. vysvetľuje tieto pochopy takto: „Hltan je tu rozšírenina prednej čiastky krmosvodu; u dokonalejších živočíchov hltan = vstup do krmosvodu (u statku krmosvod = pažerák)." Na str. 188. sa doplňuje, či vyvracia, tvrdiac: „Krmosvod u kopytnatých prežúvajúcich volá sa výlučne ‚pažerákom', kým u iných zvierat ‚hltavkou i hltanom'." V Živočichopise Polívku—Daňka—Novackého: „Pokrm náležite pripravený môže prísť do hltana a pažeráka (jiecna)." — Môžeme si vybrať: pharynx je hneď hltanom, hneď pažerákom, hneď gágorom, hneď sa nevie, čím vlastne; oesophagus má tiež niekoľko mien: krmosvod, pažerák, hltavka, hltan, ba aj „jiecen".

Dej, pri ktorom sa dostáva požutá potrava z úst, pri ktorom

pomocou jazyka vtlačujeme potravu do zaústnej časti zažívacieho traktu, voláme prehltnutím, prehltnutú časť jedla hltom. Činnosť, pri ktorej sa jedlo pohybuje potom, po prehltnutí do žalúdka, Slovák neoznačuje; len v prípade, ak sa jedlo cestou zastaví, hovoríme, že nám presadlo. Teda prehltnutím označujeme dej, keď sa hlt dostane z úst do časti, nasledujúcej bezprostredne. Myslím teda, že pomenovanie tohto oddielu zažívacieho traktu hltanom je najsprávnejšie. Prehltávanie deje sa za činnosti nášho vedomia, ale len prehltnutie, potom už potrava beží sama, správnejšie: vedie ju, svádza ju časť, ktorá je za hltanom. A práve túto činnosť pekne vystihuje Klačkova složenina „krmosvod". Slovo *pažerák*, myslím, aby sme si rezervovali ako hrubší výraz, alebo špeciálny výraz pre prežúvavcov, veď i pri hrtane máme také špeciálne výrazy: hus, kačka majú gágor.

Miesto slova „víčko" (str. 13 a inde) odporúčal by som slovo *mihalnica*, ktoré plnšie vystihuje jeho funkciu.

O drapoch mačiek píše na stránke 15, že „sú celkom vtiahnuté do kožnej vrásky". Lepšie je užiť výrazu do *pošvičky*, vráskou rozumieme iné; vrásky máme na pr. na čele a sú na strany otvorené.

Veta: „...dva vyššie položené prsty (zakrpatené v paprčky) bránily..." (str. 20), svádza nás k mýlnemu chápaniu slova paprčka, lebo v predošlej vete hovorí o paznechtoch ostatných dvoch prstov (je reč o rožnom statku), teda ako by paprčka a paznecht bolo iné. Slová *paprčka* a *paznecht* sú v skutočnosti synonymá; označovať väčšie kopytká u párnokopytníkov paznechtmi, menšie paprčkami, je úplne zbytočné, nakoľko medzi nimi niet skutočných, podstatných rozdielov ani anatomických, ani morfologických.

Čo sa hlasu domácich húsí týka, hovoríme, že husi *gágajú* alebo *gagocú* — „neg*á*gocú", ako píše prekladateľka (str. 25).

Na str. 28. stojí toto: „Králiky (stokrásky) ešte kvitnú za jasných hodín..." (Je reč o jeseni.) *Králik* a *stokráska* sú dvojaké rastliny: Králik kvitne v lete a má vysokú lodyhu, veľké úborovité kvetenstvo s okrajovými kvetmi bielymi, lat. sa volá Chrysanthenum leucanthenum; *stokráska*, čiže správnejšie *sedmokráska*, je medzi prvými jarnými kvetmi a medzi poslednými jesennými; jej kvetenstvá sú malé, na nizučkej osi a okrajné kvietky (lúče) sú často červenkasté; latinsky sa volá Bellis perennis.

V kapitole „Vtáci odletujú" (str. 29 a 30) uvádza tieto mená vtákov: „racek", „strakoš mäsojedáč", „špačkovia", „juričky", „kos",

„kosica", „rehek", z ktorých ani jedno, okrem strakoša, nie je slovenské.

„Racek" po slovensky sa volá *čajka* (rod Rarus), jedine v gemerskej Sáse dozvedel som sa o mene *rehliak*.

Poznamenal som už, že rodové meno *strakoš* je správne, ale ťažko súhlasiť s druhovým. Meno druhové má vystihovať nejakú typickú vlastnosť, ktorou sa druh od druhu toho istého rodu líši. „Mäsojedáč" nevystihuje nič druhove typického, lebo hodí sa priam tak na veľkého kolesára červenohlavého, ako na strakoša obyčajného.

„Špaček" je rozhodne meno cudzie spisovnej reči slovenskej veď na celom strednom Slovensku užívajú na pomenovanie Sturnus vulgaris mena *škorec*.

Vplyvom češtiny rozširuje sa na Slovensku názov „jurička", z českého jiřička. Na strednom Slovensku a v strednej slovenčine toto meno ako pôvodné sa nezjavuje. Vždy, keď som ho niekde našiel, po dokonalejšom skúmaní sa ukázalo, že to počuli tam alebo tam, zkrátka, že to zniekadiaľ dovliekli. Domáce mená pre túto lastovičku na strednom Slovensku sú:

belorítka (Hrnč. Zal.*, Klen., Tis., Rev., Hron., Brus., Hybe, Dem.); belorítka (Jas., Mich., Lad.); belorítka (Krup., Suč.); bielorítka (Zlat., Rim. Baňa, Kys., Drah., Kr.-D., Podkr.); bielorítka (Plach.); bielorítka (Veľ. Ter.); blyska (Ožď.); lastovička (Niž. Skal., Plieš., V. Pok., M. Ter., Koc., Š. Pol.); lastoviška (Suš.); lastoviška (Lukov., Ryb., Hos.); domáca lastovička (Mik.); židovská lastoviška (Sása); domárka (Bys.); ďuriška (Kruš.); juriga (Šol.).

Bolo by treba rozhodnúť sa pre jedno z týchto mien a zaviesť ho definitívne do učebníc. Odporúčal by som meno *belorítka*, nakoľko lastovička znamená rod Hirundo, od ktorého treba rozlišovať rod Delichon — belorítku. Pravda, menom belorítka označujú v niektorých krajoch i rod Oenanthe, ale pre tohto vtáčika máme pri-

* Vysvetlivky: Hrnč. Zal. = Hrnčiarske Zalužany, Klen. = Klenovec, Tis. = Tisovec, Rev. = Veľká Revúca, Hron. = Hronec, Brus. = Brusno, Dem. = Demänová, Jas. = Jasenia, Mich. = Michalová, Lad. = Ladomer, Krup. = Krupina, Suč. = Sučany, Zlat. = Zlatno, Kys. = Kysuca, Drah. = Drahová, Kr.-D. = Kriváň Detva, Podkr. = Podkriváň, Plach. = Plachtince, Veľ. Ter. = Veľké Teriakovce, Ožď. = Ožďany, Niž. Skal. = Nižný Skalník, Plieš. = Pliešovce, V. Pok. = Vyšná Pokoradz, M. Ter. = Malé Teriakovce, Koc. = Kociha, Š. Pol. = Španie Pole, Suš. = Sušany, Lukov. = Lukoviština, Ryb. = Rybník, Hos. = Hostišovce, Mik. = Lipt. Sv. Mikuláš, Bys. = Bystré, Kruš. = Krušné, Šol. = Šoltýska.

liehavejšie meno *skalník*, podľa toho, že väčšinu svojho života strávi na skalách a medzi skalami.

O „kosovi" a „kosici" je vari zbytočné hovoriť. Slováci poznáme *čierneho drozda* a *plavého drozda* ako najobyčajnejších hôrnych vtákov; o názvoch „kos, kosica", ktoré sú čiro české, niet v strednej slovenčine ani stopy.

Málo je Slovákov, ktorí pod menom „rehek" mali by predstavu nejakého vtáka. A jednako je to jeden z najznámejších našich vtákov. Na doklad toho uvediem mená, ktoré som sosbieral na Slovensku pre tohto vtáka. Aby som pritom nebol príliš zdĺhavý, vynechám mená jednotlivých miest, odkiaľ patričné pomenovanie pochodí. Teda čujme: červenák, šervenák, šervenák, červeník, červenáčik, šervenášik, šervenášik, červenárik, červienka, žltochvost, dymochvost, zlatochvost, strachochvost, žltochvostik, červenochvostik, čermák, čertík, cigáčok, kochnár, kochnárik, kominár, kominárik, strechár, kresáč, sadzovka (ohniváčik), štrkač, tlosk, mrdkáč, trasoritka, šivarník, všivarník.

Bolo by vari škoda pri takomto výbere slovenských mien ísť si požičať „rehka" do češtiny!

Meno *koniarka*, užité tiež v tomto odseku, je špeciálne pomenovanie zo severnej časti bývalej župy Nitrianskej, kde ju volajú i „čača blysk" a znamená trasoritku žltú.

Slova „kyčla" dotkol som sa už vyššie. Aj pri hmyze (str. 32) miesto tohto slova užívajme slovenské *bedro:* noha hmyzu sa skladá z bedra, predbedria, stehna, holene a labky.

Na včelích plástoch hovoríme o komôrkach, slovo buňka (str. 53) znamená iné.

Prázdne včelie plásty voláme súším; súšom (súše, str. 53) rozumie sa polepená zaschlá vlna alebo srsť na ovciach, psoch a pod.

Slovo „obidvojník" (str. 61) je i neobvyklé, i málo charakterizuje predstavu, ktorej je znakom. Užívajme radšej *obojpohlavník* (hermaphrodit).

Na str. 51. je vyobrazený pes, pod ktorým čítame, že je to „prepelák"; po slovensky sa volá tento pes *prepeličiar*.

„Tasomnica" (str. 70) je skomolenina českého tasemnice, v slovenčine máme *pásomnicu*.

O zajacovi píše (str. 71), že deň väčšinou prespáva v plytkej jamke a v zátvorke uvádza „pekáči". Ja som počul od poľovníkov (lebo má to byť poľovnícky výraz) spomínať vždy len *zajačiu ľahu:*

videli sme zajaca na ľahe, zastrelili ho na ľahe, vyplašili ho z ľahy a podobne.

Šišky (str. 77) po slovensky voláme *šuškami.*

Pri opise dravcov uvádza prekladateľka meno „ostríž", ktoré je doslovným prekladom českého slova ostříž. I pre tohto vtáka majú naši ľudia meno: v Gemeri ho volajú *lastovičiarom* (jednak sa živí lastovičkami, jednak na letku podobá sa veľkej lastovičke) i *vtačiarom,* v Turopoli (Novohrad) „tačacím jastrabom".

Triedu Gastropodov (bruchonožcov) nazýva prekladateľka podľa českého vzoru „plžmi" (str. 102). My pod menom *plž* rozumieme druh kaprovitých rýb; Gastropodov voláme *slimákmi* (Klačko užíva i výrazu „ulitky").

Menom *králik* označujú sa v slovenčine trojaki vtáci, Regulus regulus, Regulus ignicapitatus a Troglodytes parvulus. Správne má sa ho užívať len pre rod Regulus, čo sa v niektorých krajoch i presne dodržiava. „Zlatohlávok" i „zlatohlávik", užívané tiež v niektorých krajoch Slovenska (Vyšná Pokoradz, Drahová, Sása, Málinec, Námestovo, Podbrezová, Zlatno), myslím, vzniklo druhotne. Pre Troglodytes parvulus užívajme mena *oriešok* (str. 103).

Miesto „sýkorka koňadra" (str. 103) užívajme ako správneho druhového mena *sýkorka veľká.*

Na str. 108. stojí, že je krt užitočný človeku „hubením pandráv"; správne má byť pandravov, keďže slovo *pandrav* je rodu mužského.

Na viacerých miestach sa vyskytuje slovo „sľúda" (str. 138 a inde) miesto správneho *sľuda.*

V slovenčine rozlišujeme *plznuť* a *prchnuť. Plznuť* = tratiť srsť, no vtačie perie *prchne.* Hovoríme teda o psovi, koňovi, líške, veveričke, že plznu, ale taktiež plzne kožušina z nich: „Plzne mi kožuch, čiapka", hovorí náš človek; sliepka, morka, holub, kačka ap. prchnu. Prekladateľka si neujasnila rozdiel medzi týmito pochopmi, lebo len tak mohla napísať: „Pozdejšie (je reč o škorcovi) po vyplznutí bude biele fŕkaný" (str. 153).

Miesto druhového mena spevavý pri drozdoch, ktoré je známe len na niektorých miestach na Slovensku (Liptovská Teplička), lepšie je užívať všade bežného *plavý,* lebo obsahom svojím lepšie vyhovuje.

O chrústovi na str. 164. stojí: „jeho predné krídla sú zmenené v tvrdé krídla (krovky), ktoré chránia pod nimi složené krídla blanité". Klačko použil pre tieto krýdla v zátvorke mena pokrývky. Ja myslím, keďže ľudového slova pre označenie týchto krýdel ne-

máme a *krov*, od ktorého je slovo *krovka* odvodené, je slovenské, aby sme užívali výrazu krovka.

Tamže na nasledujúcej stránke je reč o „kusadlách". Pre Slováka je bežnejší výraz *hryzadlo*, uvedený Klačkom.

Tamtiež sa hovorí o chrústej samičke, ktorá „položí" 100—200 vajíčok. S pochopom „klásť" v smysle *niesť* sa stretávame dosť často v našich prírodopisných učebniciach. Predstavme si nejakého dedinčana, ako by sa tváril pri otázke, či mu sliepky dobre kladú vajíčka. O živočíchoch hovoríme, nech sú z hociktorej triedy, že nesú. Sliepky, kačky, husi, ale aj muchy, motýle, chrústy ap. nesú.

Pri opise motýľov na strane 198. nachádzame pomenovanie „lastochvost feniklový" (otakárok), ale nepridržuje sa dôsledne tejto zloženiny, lebo pod obr. 153. stojí „otakárok feniklový". Už či tak, či tak, meno *lastovičí chvost* bolo škoda nahradzovať prv označenými menami, z ktorých je jedno nepodarená zloženina, druhé skomolenina českého otakárka.

Poznamenal som už, že prekladateľka nepozná škorca, len „špačka". Niekto by mi mohol vyčítať nepozornosť, lebo pod obr. 161. stojí slovo škorec, ktorý sa, vraj, ináč volá „vodným kosom". Navlas tak, ako svojho času akýsi učený pán profesor z Čiech sa pozastavoval vo Vesmíre nad neznalosťou Slovákov, ktorí vraj špačka volajú škorcom, ale dúfa, že Slováci prídu na svoj omyl a budú označovať týmto menom vodného kosa. Hľa, stalo sa! Pravda, tohto vtáka na Slovensku veľmi dobre poznajú a majú preňho niekoľko mien. Z nich uvádzam iba jedno, ktoré sa mi pozdáva najlepšie; je to *vodnár*, ktoré dokonale vystihuje charakter tohto vtáka.

Nemá smyslu nahradzovať mená známe a lepšie vystihujúce pochopove alebo charakterove živočícha menom novým. A jednako na str. 218. je reč o „vodúchovi striebristom", hoci ide o *pavúka vodného*.

„Škebľa" (str. 218) sa volá správne po slovensky *škľabkou* — *žabacím korytkom* v niektorých krajoch.

Na str. 228. píše o „svlačci poľnom". Táto rastlina je známa na Slovensku najviac pod menom *pupenec*, v učebniciach i *opletník*.

A teraz na ukážku niekoľko viet a doslovných prekladov.

„Meteory sú menšie alebo väčšie kusy hmoty, ktoré poletujú našim povetrím, rozpália sa o vzduch a svietia" (str. 122). Poletovať znamená v slovenčine s miesta na miesto: poletujú vrany po poli, sýkorky po sadoch, ďatle po stromoch — meteory *prelietnu*, preletujú povetrím.

„Voda, ktorá za dažďa spadne k zemi" (str. 137). Veta v slovenčine nemožná; správne by bolo: Voda, ktorá v podobe dažďa spadne na zem...

„V letu chytí larvu alebo rybku u hladiny, sbiera červov, plžov na poliach..." (str 154). Správne: Na letku chytí larvu alebo rybku pri hladine, sbiera červov a slimákov na poliach...

„Aby sme vrchné prádlo od toho ochránili, nosíme spodné prádlo..." (str. 119). V slovenčine neužívame slova „prádlo", tým menej spodné a vrchné, ale hovoríme o bielizni.

A napokon ukážku doslovného prekladu:

„Nože: nálevníci sú označené ako živočíchy, bakterie ako rastliny." (Str. 230.) „Nože" má byť preklad českého „nuže"!

† Rudo Uhlár:

REČ STODOLOVHO *KRÁĽA SVÄTOPLUKA.*

Stodolova historická dráma *Kráľ Svätopluk* so stránky rečovej je jedna z najprepracovanejších autorových hier. Vyniká živým, úsečným, dramaticky dobre utváraným slohom, rozhovormi dejove nabitými a miestami razenými zo samých nápovedí, dramaticky veľmi dobre využitých. Najdeme tu odseky umelecky veľmi pekne vytvorené, dialogy so všetkých stránok výrazné, dramaticky pôsobivé. Ich hodnota je v dokonalom umení slova, v ovládaní vyjadrovacieho nástroja, v umeleckej výrazovej pohotovosti. Takéto odseky najdeme na str. 22—23., 60. a inde.

V hre prevládajú výjavy zo života vojenského, prvky dejové nad umením charakterizačným. Výjavy sú preplnené dejom, pohybom bez častí miernejších, poetickejších, aké nachádzame aj v kusoch najlepších súčasných dramatikov. A podľa vnútorného ustrojenia hry je aj reč. V celom kuse je len málo intímnejšieho, vrúcnejšieho tónu. Priam v tom je istá slabá stránka hry. Nieto dostatočnej farbitosti reči, tónu, miernejších, preduchovnelých výrazov. Hovorili sme, pochádza to z hry, príliš dejove motívovanej. Chýbajú ľudskejšie a zložitejšie scény, city, myšlienky. Chabý aj výraz pre ne. Oproti tomu pri týchto sa najlepšie prejavuje umelecká ruka autorova. Preto jeho hra je so stránky básnickej chudobná. Je to síce nedostatok, ktorý vidíme vo všetkých Stodolových hrách, ale v tejto je to omnoho citeľnejšie, keďže práve v nej autor veľmi zabúda na stránku citovú. A preto, čo sme hovorili o formálnej stránke hry, to platí aj o reči, ktorá nie je primerane odtienená. Pravdaže,

autorovej reči nemožno vyčítať nedostatok divadelnosti. Naopak, Stodola je obratný divadelník a vie aj reč prispôsobiť požiadavkám moderného javiska. S tejto stránky nemáme čo rozberať, lebo hovor i reč sú tu dobre dramaticky využité, výrazy aj celky vhodne vyberané a zaradené. Jeho reč je jasná. Chýba jej len miestami poetičnosť.

Jednako v Stodolovej hre najdeme neprepracované časti so stanoviska rečovej správnosti, najmä sa to týka slohu a slovníka. Má chybné zvraty. Zdá sa, že väčšina z nich pochádza z chvatného tvorenia. Nejeden zo zlých rečových zvratov nie je hneď na prvý pohľad badateľný. Treba zdôrazniť, že hlavne v slohu treba dbať na uhľadenosť reči, na usporiadaný a jasný sloh. Zvlášť v slohu sa u nás robí mnoho chýb porušovaním základných požiadaviek jazykovej správnosti. Pochádza to z neznalosti prízvukových pomerov, dôležitosti vnútorného rytmu aj hovorovej reči, prózy. Spisovatelia, ktorí nevyšli priamo z ľudu, nemajú s ním v hovore priamy styk a nie je im duch jazyka mimovoľne prirodzený, prejavujú tu najviac nedostatkov, ak si nenahrádzajú jazykovú kultúru nejakým iným spôsobom. Vidieť to najmä na spisovateľoch Neslovákoch, ktorí píšu po slovensky. Naopak zas, spisovatelia, ktorí vyšli z ľudu a žili s ním, vyznačujú sa v minulosti aj dnes jazykovou rýdzosťou, najmä slohovou istotou a čistotou, keď i niekedy priberajú mnoho z nárečí. Pravda, toto neplatí o básnickej reči, ktorá sa spravuje inými zásadami ako próza.

Nebudeme roztrieďovať nesprávne alebo diskutábilné rečové zjavy podľa gramatických oddielov. Všimneme si len jednotlivých viet, väzieb, zvratov, výrazov v poradí, ako za sebou nasledujú v autorovom texte.

1. Hneď na prvej strane čítame: „Sedí pri stole a *prezerá v kotúče zakrútené pergameny.*" Slovo *kotúč* je nové v slovenčine. Pravidlá ho síce poznajú, ale živá reč nie. V tomto prípade by stačilo povedať: *poskrúcané pergameny.* Aj slohove je tu chyba, ktorá sa potom v dráme viac ráz vyskytuje. Sloveso *prezerá* má za predmet podstatné meno *pergameny.* Ale medzi ním a týmto menom stojí dlhší adjektívny výraz. Podobné spojenie je (str. 10): „*Viem o vám neznámych udalostiach.*" V takomto prípade musí sa celý dlhší adjektívny výraz položiť za meno, ku ktorému patrí, alebo rozvedie sa vo vetu, lebo je to aj tak len skrátená veta. Má teda stáť: *prezerá poskrúcané pergameny.* Alebo: *prezerá pergameny, poskrúcané do kotúčov.* Priam tak druhá veta: *Viem o udalostiach, vám nezná-*

mych. Prípadne: *Viem o udalostiach, ktoré sú vám neznáme.* Takéto rozvedenie je len na osoh rečovej jasnosti a hladkosti.

2. *Listinu na stole nedotkneš* (str. 4). Povieme vždy len: *dotknúť sa niečoho.* Bude teda znieť: Listiny na stole sa nedotkneš.

3. *Paučo.* (S maďarským zajatým.) *Je k hradným otrokom pridelený* (str. 4). Posledná veta vyskytuje sa v ráznom, skoro vojenskom rozhovore. Niet tu miesta na vyznievanie myšlienky, vety. Ide o rýchly, úsečný a výrazný hovor. Pri tom nemožno začínať vetu neprízvučným slovom *je.* Spôsobuje to vo výslovnosti tažkosti, treba meniť tón. Správne by tu bolo: *Pridelený je k hradným otrokom.*

4. *Dostaň sa do sprievodu* (str. 6). Je to rozkazovacia veta, ale od slovesa *dostať sa* je rozkazovací spôsob bežný len v teorii, v praxi sa ho neužíva. Preto je nesprávne povedať: *dostaň* peniaze; *dostaň* sa do sprievodu. Musíme tu namiesto imperatívneho tvaru slovesa *dostať sa* užiť opisného: *hľaď sa dostať, musíš sa dostať...*

5. *To je nie možné* (str. 6). Môžeme povedať len *nie je,* no nikedy *je nie;* alebo: *to je nemožné.*

6. Do kláštora na silu neberú. Kto *nemá vnuknutie od Boha,* lepšie keď vystúpi (str. 14). Po zápornom tvare slovesa *nemať* musí stáť *genitív* záporný. V tomto prípade tým viac, že je predmetom abstraktum deliteľné, teda *genitív partitívny:* Kto *nemá vnuknutia...* Nepotrebujem nesmrteľnosť (str. 26). Ten istý prípad, kde má stáť po zápore *nepotrebujem* predmet v genitíve (zápornom): *Nepotrebujem nesmrteľnosti.* — Nepotrebné genitívy záporné: Už tretí deň zúri bitka za Dunajom a *nevieš ničoho* (str. 6); Zasa si *ničoho nepočul* (str. 11); *Nezmeškám* však *ničoho* (str. 15)... Vo všetkých uvedených prípadoch je genitív po zápore nadbytočný. *Nič* ako predmet sa po zápore do genitívu obyčajne nekladie.

7. Šťastie, že načas prišli (str. 15). Niet príčiny, prečo tu má príslovkové určenie stáť pred slovesom. Správne teda: *že prišli načas.* Priam tak: Neznámi pachatelia na Tise člny potopili (str. 16). V normálnom poriadku slov musí stáť predmet za slovesom: *potopili člny.* Priam tak: keď sme na zubrov a medveďov poľovali (str. 27) m. *keď sme poľovali na zubrov a medveďov.* — Pokoj mi daj (str. 32) — povieme vždy len: *Daj mi pokoj.* — Teraz už doma budeš (str. 50). Tu zasa bezdôvodné prehodenie príslovkového určenia *doma* pred sloveso. Môže byť len: *Teraz už budeš doma.* Alebo: *Teraz budeš už doma.*

Ty akú máš úlohu? (str. 41). Sloh je tu veľmi hrubo dotknutý. Medzi *ty* a *akú* musí byť vo výslovnosti pauza. Ale potom by *ty*

muselo mať na sebe aj slovný aj vetný prízvuk. Lež to sa priečí smyslu vety, keďže je opytovacia a musí mať vetný prízvuk nielen dôrazový, ale aj melodický, ktorý nemôže byť na počiatočnom *ty*. Museli by sme spraviť z neho vo vete apostrofu, zdôrazniť ho a nejakým iným slovkom ho podoprieť, alebo dať ho ako oslovenie a vo vete ho ešte raz opakovať. Najmä javištná reč, kde ide vždy o jasnosť a výraznosť, to vyžaduje. Mohli by sme teda povedať: A ty? ty máš akú úlohu? Alebo: *Akú ty máš úlohu?* — Musím otcom byť (str. 50) m. *musím byť otcom.*

8. Nie, kráľ môj, nik nie, nik (str. 67). To odpovedá Paučo nezdravému kráľovi, ktorému sa zdá, že ho ktosi driape. Paučo tu chce vyvrátiť kráľovú domnienku, chce povedať: *Nie, nikoho tu niet*... Ako nepoviem — ja nie chorý; nikto nie u nás, ako toto sú defektné väzby, kde chýba slovesný tvar slovesa *byť*, tak nemožno povedať — *nik nie*, keď chceme tvrdiť, že tu niet nikoho. Má teda stáť *Nikto tu nie je.* Ale aj po oprave by uvádzaná veta neobstála. Je úplne nevhodná na javisko. Je v nej po sebe 6 jednoslabičných slov, z nich len jedno substatívum, tri súznelé, nevýrazné slovká.

9. Ako u iných slovenských spisovateľov, časté sú aj u Stodolu chyby v postavení adjektíva ku substantívu. Na pr.: Mohli ste mi dať *otravu prudkú* (str. 25). Nieto tu nijakej príčiny, ani možnosti, aby adjektívum *prudkú* stálo za menom: *otravu.* Takéto jazykové poruchy sú veľmi citeľné a zbadá ich vždy aj menej cvičené posluchačovo ucho.

10. Aj vo výrazoch, v slovníku najdeme mnoho nedopatrení, nedobrého výberu slov. — Načo vnášať do slovenčiny slovo *ďas?* Autor ho viac ráz opakuje. Vždy sa u nás povie — *do čerta,* keď už chceme diabla spomínať. — Nedôsledne píše slovo *mozgy, mozog!* Pri tomto slove je anarchia u všetkých našich spisovateľov. Na strednom Slovensku sa vyslovuje poväčšine plurál. Realite zodpovedá tiež plurál. Český tvar *mozek* by tiež podľa mienky filologov mal byť zamenený za tvar plurálový. — Chybné je dôsledne užívať slova *chatrč* m. búda. Nikdy sa predsa nenazýva na bojišti postavená búda z dreva *chatrčou.* Chatrč má špeciálny význam chatrného domku. Zbytočné je tiež ustavičné hádzanie slovom *ríša.* Skoro na každej strane sa viac ráz vyskytuje. V jeho smysle je omnoho správnejšie slovanské *krajina.*

Trochu neopatrne je vnesené do hry primnoho zosilovacích slov. Tak sa osoby vyjadrujú, tak sa to uvádza v poznámkach, tak

sami seba niektorí charakterizujú... *Zázračný, hrozný, hrozne kričí,* sám o sebe hovorí — *ja som hrozný* — ap. Priam tak závadné so stránky dobovej charakteristiky je dať sa vyjadrovať vojakom z doby Svätoplukovej o niekom: ...počúvaš *hrkútanie milencov?* (Str. 48.)

Toto je veľmi krátky rozbor reči jednej Stodolovej drámy. Nevšímali sme si estetických zákonov, ani všetkých požiadaviek javištnej reči. To by bola iná kapitola, a to už ani nezapadá do rečovej správnosti. Spomínali sme na začiatku, že umenie slova je podmienené umeleckou zdatnosťou autorovou, taktiež bohatstvo a krása jeho reči a dokonalosť vyjadrovacích prostriedkov závisí od týchto podmienok. Ale správnosť jazykovú možno si osvojiť.

Henrich Bartek:

POZNÁMKY K UHLÁROVMU ČLÁNKU.

V redakčnom stolíku našli sme článok nebohého prof. R. Uhlára. Uverejnili sme ho najmä preto, aby čitatelia videli, že autor článku neobmedzoval sa len na štúdium divadla so stránky literárnej.

S autorom často sme debatovali o jednotlivých podrobnostiach jeho štúdie, keďže podľa našej mienky jeho náhľady na javištnú reč boly príliš dogmatické. On totiž dôsledne aplikoval zásady správnosti, týkajúce sa prózy, i na javištnú reč, hoci javištná reč v mnohom blíži sa básnickej reči, t. j. má väčšiu voľnosť ako próza. Preto dramatický spisovateľ môže v istých prípadoch použiť spôsoby vyjadrenia, ktoré si osvojila básnická reč a ktoré sú cudzie próze.

Nemožno reagovať na všeobecnú charakteristiku Stodolovej reči, ako ju napísal Uhlár. Je to vec literárnych kritikov. Chceme sa len dotknúť výčitiek, adresovaných autorovi Kráľa Svätopluka.

1. Uhlár mal pravdu, keď upozornil na nesprávny poriadok slov vo vete „... prezerá v kotúče zakrútené pergameny". No takéto vety sú zriedkavé u Stodolu. Niekedy ani pri najobozretnejšej korektúre nemožno sa im vyhnúť. Nezbadá ich ani autor, ani redaktor.

2. Rozhodne je častejšia väzba *dotknúť sa niečoho* ako *dotknúť niečo,* hoci posledná väzba je možná.

3. Medzi Stodolovou vetou *Je k hradným otrokom pridelený* a Uhlárovou opravou *Pridelený je k hradným otrokom* je veľký významový rozdiel. Stodola kladie vetný prízvuk na *hradným,* oproti tomu Uhlár na *pridelený.* V tomto prípade nemožno dať za pravdu Uhlárovi, čo aj podľa gramatickej teorie jeho námietka zdá sa správ-

nou. Dramatický spisovateľ má právo voliť si taký poriadok slov, ktorý so stránky zvukovej a významovej najlepšie vyhovuje.

4. Uhlárom navrhnutá oprava je dobrá, keďže naozaj tvar *dostaň sa* je nezvyčajný.

5. Medzi Stodolovým *To je nie možné* a Uhlárovým *To nie je možné* je zas rozdiel, vyplývajúci zo spôsobu prízvukovania. Porušenie normálneho poriadku slov, ako je v Stodolovej vete, treba pokladať za dovolený spôsob v básnickej i javištnej reči.

6. Uhlárove upozornenia, týkajúce sa záporného genitívu u Stodolu, sú celkom správne. Musíme len poznamenať, že ani iní prední naši spisovatelia nie sú dôslední v užívaní záporného genitívu, ako to vysvitá z Uhlárovej štatistiky, uverejnenej v predošlom čísle SR.

7. Všimnime si len Stodolovej vety *Pokoj mi daj.* Namiesto nej Uhlár chcel *Daj mi pokoj.* Jedna i druhá veta je správna. Rozdiel je zasa len vo vetnom prízvuku. Stodola prízvukuje slovo *pokoj,* Uhlár slovo *daj.* Obidve vety sú správne.

Podobne dobrá je i veta *Ty akú máš úlohu.* Pravda, za slovom *Ty* mala byť pomlčka, ale v texte divadelných hier nemožno grafickými znakmi naznačiť jednotlivé nuansy vo výslovnosti. To je vec herca, aby pochopil autorovu vetu a aby ju dobre prízvukoval.

Vôbec temer všetky námietky Uhlárove, týkajúce sa poriadku slov, sú síce správne podľa starej gramatickej teorie, no skutočnosť im nedáva za pravdu. Meravé zákony slovného poriadku, s ktorými sa stretáme v našich gramatikách, nezodpovedajú živej reči, ba veľmi často sa jej priečia. Chyba bude skôr u gramatikárov ako v reči. — Uvediem aspoň jeden príklad. Gramatika učí: spojky musia byť vždy na prvom mieste vety. Ale tú istú vetu možno vysloviť rozlične, na príklad: *Nech* nám dajú chleba! Chleba *nech* nám dajú! Nám *nech* dajú chleba! Hľa, tri vety, v ktorých je zmenený len poriadok slov. Tri vety, v ktorých každá má iný význam, lebo porušením poriadku slov iná je vetná intonácia a prízvuk. Môžeme v tomto prípade hovoriť, že iba prvá veta je správna, lebo len ona vyhovuje gramatickému pravidlu? Naisto nie! Obozretný gramatikár bude postupovať ináč a povie: normálny poriadok slov možno porušiť vtedy, keď ide o premiestenie vetného prízvuku a vetnej intonácie. — Už niekoľko rokov sbieram materiál, týkajúci sa poriadku slov v slovenčine. Hoci hlavné zásady sú mi jasné, jednako sostaviť absolútne platné pravidlá je vec veľmi ťažká. Preto v Slovenskej reči píšeme o chybnom poriadku slov iba vtedy, keď ide o vec celkom

jasnú. — Stará gramatická teoria dnes nevyhovuje, je príliš umelá, utvorená podľa jazykov s meravým poriadkom slov.

8. Veta *Nik, kráľ môj, nik nie, nik* nie je taká zlá, ako sa zdalo Uhlárovi. Ide tu o úryvkovitú vetu, vlastne vety, kde časti môžu byť zamlčané.

9. Namiesto Stodolovej vety *Mohli by ste mu dať otravu prudkú* navrhoval Uhlár *...prudkú otravu*, lebo vraj prídavné meno má stáť pred podstatným menom. To, čo sme povedali v 7. odseku, platí aj o tejto vete. I prídavné meno môže stáť za podstatným menom, ale len vtedy, keď ide o zdôraznenie prídavného mena, prípadne keď porušením normálneho poriadku *(prídavné meno+podstatné meno)* zdôrazňuje sa podstatné meno (na pr. dcéra moja predrahá, syn môj drahý, Matica slovenská a pod.).

10. Uhlárove námietky, uvedené v 10. odseku, sú zväčša správne.

*

Delikátne otázky javištnej a básnickej reči vymkýnajú sa hateraz z nášho programu. V Slovenskej reči ide nám predovšetkým o ustálenie jazyka prózy, čo je predpokladom pre priaznivý vývin básnickej reči. Problémami javištnej a básnickej reči mali by sa zaoberať naši estéti, ktorí, bohužiaľ, dávajú prednosť všeobecným úvahám, zväčša nič nehovoriacim, namiesto toho, aby rozborom básnickej reči pousilovali sa priložiť ruku k dielu.

NOVÉ KNIHY.

KOMENTÁR ČSL. PRÁVA POISŤOVACIEHO. Sostavili dr. Bartolomej Róna — Eugen Kinlovits. Vlastným nákladom. Košice 1934. Str. 496. Cena 60 Kčs.

Pod týmto názvom vyšla knižka, ktorá znamená cenný prírastok pre slovenskú právnickú literatúru. Zaoberá sa takým odvetvím práva, ktoré sa veľmi dotýka každodenného života. Dnes nechceme hovoriť o knihe samej, ale o slovenčine poisťovacieho zákona, ktorý vyšiel po česky v Sbírce zákonů a nařízení. V knižke je text slovenský a udané je, že bol prepísaný zo znenia, aké mal zákon v úradných novinách v znení slovenskom. A táto slovenčina, za ktorú autori knižky nemôžu, nie je najlepšia. Tu je chyba alebo v nedostatočnom počte slovenskych úradníkov v ústredných úradoch, alebo v nedostatočnej znalosti slovenčiny.

Na príklad v § 10 prvá veta zneje takto:

Poistník môže kedykoľvek na svoje útraty žiadať opisy všetkých prehlásení, ktoré učinil proti poistiteľovi hľadiac na smluvu sám alebo za neho niekto iný.

O nesprávnosti slova „prehlásenie" zmieňovať sa nebudeme, keďže na to Slovenská reč už často poukázala. Ale bolo by sa treba zásadne rozhodnúť o užívaní predložky „proti". Veď slová, odvodené z toho istého kmeňa, na pr. protivný, protivník, protivné stránky, protiveň, vyskytujú sa vo všetkých prípadoch, kde medzi tým, čo porovnávame, je značný rozdiel. Môže to byť rozdiel v priestore, v podobe, v spôsoboch a v práve najčastejší rozdiel bude v záujmoch. Keď niekoho žalujem, ten, koho žalujem, je protivník, jeho záujem protiví sa môjmu záujmu, odporuje mu. Preto podávam žalobu *proti* nemu, vznikne spor jedného *proti* druhému, exekúciu žiadam *proti* nemu.

Otázka je, či predložku *proti* možno použiť tam, kde je rozdiel v záujmoch nie taký vypuklý, ale naopak — je súbežný. Teda na príklad pri uzavieraní smluvy. Podľa znenia zákona, keď sa poistník chce poistiť, ide k poistiteľovi a osvedčí sa — „proti nemu"! To hádam nie, veď tak by smluvu sotva uzavrel. Predložka *proti* je tu použitá nesprávne namiesto predložky *voči*. Isteže sú aj tu záujmy oboch rozdielne, ale musia sa upraviť tak, aby sa smluva uskutočnila.

„...hľadiac na smluvu..." Tento výraz je v kontexte tak položený, že by to skoro viedlo k dvojsmyselnosti. Vychádza to tak, že poistník sa osvedčoval voči poistiteľovi a pritom díval sa na osnovu smluvy, ktorú chcel uzavrieť. Zákon to tak iste nemyslel a veta táto má iný smysel. Poistník sa osvedčoval *vzhľadom na smluvu*, teda rozpráva o nej, o jej obsahu. Ale toto výraz „hľadiac na smluvu" nevystihuje. Je to doslovný prepis českého výrazu „hledě ke smlouvě". Ale prečo by sme mali preberať z češtiny také výrazy, ktoré sú nám celkom nesrozumiteľné?

Prvý odsek v § 12 musíme pokladať za slohovú chybu pri osnovaní zákona, lebo keď má poistník svoj obecný súd v tuzemsku, žaloby proti nemu treba podávať u tohto súdu. Tak to mala aj táto veta povedať a nebolo treba takéhoto opisovania: „Ak má poistník svoj obecný súd v tuzemsku, buďte žaloby z poistného pomeru proti nemu podávané u súdu, u ktorého má svoj obecný súd."

Tým, že sme citovali výraz „obecný súd", nechceli sme povedať, že by bol správny. Nepochybné je — a poznámka č. 1. k tomuto paragrafu to potvrdzuje — že to má byť súd, v obvode ktorého žalovaný poistník býva. Citovaná poznámka sa aj odvoláva na §

19—25 Osp, kde sa môžeme dozvedieť, že tam uvedené súdy sú všeobecne príslušné. (Výnimkou je len § 20, kde sa hovorí o obecnom súde, ale to je už nie pôvodný text Osp, ale novela poprevratová.) Obecný súd je celkom iné. Občiansky súdny poriadok má pod § 755—766 časť s názvom „Obecné súdnictvo". Každému právnikovi je hneď jasné, že v § 758 citovaný obecný súd je niečo iného ako obecný súd v § 12 zákona č. 145/1934 a § 20 Osp. Rozdiel je veľký a názov „obecný súd" je priliehavejší pre súd, o ktorom je reč v § 755—766 ako pre ten druhý, kde sa lepšie hodí názov „súd všeobecne príslušný".

V § 48 čítame vetu: „Poistenie zahrnuje zisk uchádzajúci poistnou príhodou len, pokiaľ je tak zvlášť ujednané". Máme tu celkom nový zvrat „zisk uchádzajúci" miesto doterajšieho „zisk ušlý". Z textu celej vety dalo by sa najprv usudzovať, že je to užité len výnimočne. Ale aj ďalej v texte najdeme slovo „uchádzajúci", na pr. v záhlaví pred § 77: „Poistenie uchádzajúceho zisku". Nemožno predpokladať, že by týmto tvarom mala byť naznačená časová jednotnosť medzi uzavieraním smluvy a unikaním zisku. Keby to tak bolo, poisťovňa by neuzavierala smluvu. Tento výraz má nahradiť doteraz známy *ušlý zisk*, čo je preklad zvratu, známeho z rímskeho práva, t. j. „lucrum cessans", kde cessans znamená čas prítomný. Jednako užívaný tvar *ušlý* je lepší, vyjadrujúci stav minulý, dokonaný. I z celého smyslu vety vychodí, že poisťovňa bude povinná hradiť škodu (resp. „lucrum") len vtedy, keď už nastala, teda ušla. Kým sa tak nestalo, tejto povinnosti niet.

V § 52 čítame:

> Ak prevyšuje poistná suma poistnú hodnotu v dobe poistnej príhody, nie je poistiteľ prez to povinný nahradiť poistníkovi viac než škodu.

Toto „prez" tiež len prepisom mohlo sa dostať do slovenčiny. Veď Pravidlá aj Tvrdý udávajú, že správne literárne je *cez*, ktoré sa neshoduje vždy s českým „přes", lebo divne by sa vynímalo namiesto českého *přesto* slovenské „cezto". V tomto prípade musíme si pomôcť spojkou *jednako*. — Podobne nad § 102 záhlavie znie: „Rozšírenie zaviazanosti prez smluvnú dobu." Tu v slovenčine ani nemožno použiť predložky *cez*, lepšie by bolo *nad smluvnú dobu*. — I v § 111 čítame „prez slušnú mieru" namiesto *nad slušnú mieru*.

V § 109 je veta: „Poistiteľ nehradí škodu:... c) vzniklú pri poistení lodi tým, že loď pri nastúpení cesty nebola v stave k jazde spôsobilom..." V slovenčine slovo „jazda" máme len pre jeden druh

cestovania, dopravy. Vtedy, keď sa ono deje koňmo. Ale veľmi nevhodné je rozširovať význam tohto slova aj na iné druhy dopravy, na pr. na loď. Ťažko môžeme povedať, že „loď jazdí" a je „v stave k jazde spôsobilom". Loď sa plaví a jej výkon pritom je podľa prirodzenej povahy veci — plavba. Teda *loď nebola síca na plavbu.*

V § 114, v odseku štvrtom, čítame:

> Ak sa scudzí poistený tovar alebo lode v dobe, keď sú na ceste, pomíňa sa poistenie...

V pôvodine je iste tvar „pomíjí" a do slovenčiny sa dostal prepisom. Správnejšie: *poistenie sa končí,* alebo: *prestáva.* Výrazu „míňa sa" užívajú kupci o tovare, ktorý dobre predávajú, aj o mŕtvom sa hovorí, že sa pominul. Ale smluva? Jej účinnosť „sa končí" alebo „prestáva".

V § 116, v odseku štvrtom, je veta: „...podľa smluvy a po zákone". Poistníkova povinnosť sa zakladá alebo na smluve, alebo na zákone. Poistník je k niečomu povinný alebo na základe smluvy, alebo na základe zákona. Ale „po zákone" je zasa len nevhodný prepis. Veď per analogiam nemohli by sme povedať, že poistník je povinný „po smluve" znášať časť škody. To aj sám prepisovateľ cítil a pri slove „smluva" nepoužil predložky „po".

§ 145 hovorí o „vstúpení v smluvu". Predložka *v* označuje miesto, kde niečo už je, kde sa niečo deje. Keď poviem, že som v smluvnom záväzku, to predpokladá, že som smluvu už uzavrel, záväzok prevzal. V citovanom paragrafe je reč o tom, že nikto môže vstúpiť, teda smluvu ešte neuzavrel. Preto mala tam byť predložka *do.* Neprirodzene by znelo: „vniesť vo vagon, vstúpiť v štátne územie" a pod. Ľudová reč síce pozná väzby s predložkou *v:* „choď v čerty, choď v peklo", ale toto sú už len archaizmy.

Nový zákon doniesol aj nové termíny pre subjektov poistnej smluvy. Doteraz ten, kto s poisťovňou smluvu uzavieral, bol poistencom a poisťovňa poisťovateľom. Dnes mám „poistenca" namiesto „poistníka" a „poisťovateľa" namiesto „poistiteľa". Čo je správnejšie?

Pod poistencom dnes rozumieme toho, kto v prípade poistnej udalosti dostane náhradu. Nemusí to byť vždy ten, čo smluvu uzaviera. V poisťovaní podľa súkromného práva — ktoré tento zákon upravuje — je totožnosť týchto dvoch osôb vo väčšine prípadov. (Hoc aj tu sú prípady, keď ten, kto smluvu s poisťovňou uzaviera, uzaviera ju pre iného, ktorý bude mať z nej prospech.) V tomto prípade je *poistenec* názov dobrý. Ale tento názov sa nehodí vtedy, keď osoh zo smluvy nemá ten, čo ju uzavrel. Toto rozlišovanie do-

stalo sa do súkromného práva z verejnoprávneho, sociálneho poistenia. Tu je poistený zamestnanec, ktorého zákon volá poistencom, ale na poistenie ho prihlasuje predovšetkým zamestnávateľ, ktorý z poistenia nemá nič, ale naň platí. Zamestnancovi-poistencovi túto povinnosť ukladá zákon len subsidiárne. Keby sme chceli prevziať doterajšiu terminológiu súkromného (obchodného) práva a pod poistencom rozumieť toho, kto smluvu uzaviera, tak vo verejnoprávnom poistení by skôr zamestnávateľ bol poistencom. Ale čo potom so zamestnancom? Preto je dobré rozlišovať: ten, kto smluvu uzaviera, je *poistníkom* a je súčasne aj *poistencom*, ak podľa smluvy poistné on má dostať. Ak má byť poistné vyplatené niekomu inému, tak je tento chránený pred poistnou udalosťou a on je *poistencom*.

Miesto poisťovateľa máme v zákone poistiteľa. Ak sa má smluva uskutočniť, musia sa o jej podmienkach dohodnúť a poisťovňa musí svojho kontrahenta poistiť. Smluva nevzniká v konkrétnom prípade poisťovaním, ale poistením. Veď je tu teoretická možnosť, že poisťovňa je ochotná poisťovať, ale nenajde poistníkov a nepoistí nikoho. A ak máme označenie poisťovne odvodzovať od činnosti, ktorú v konkrétnom prípade vykonala (t. j. „poistila"), tak je správnejší názov *poistiteľ*.

Nesprávnosti slovenského textu zákona, ktoré tu uvádzame, nie sú jedinými nedostatkami. Sú aj iné a mnohé. Ale to by bolo primnoho písania a aj tak o niektorých z nich bola už reč v tomto časopise. Ako vidieť, pri redigovaní slovenskej časti zákonov si ešte neuvedomili potrebu jazykovej čistoty.

JUDr. *Fedor Jesenský*.

POSUDKY.

Dr. Josef Holub: STRUČNÝ SLOVNÍK ETYMOLOGICKÝ JAZYKA ČESKOSLOVENSKÉHO. Vydalo Státní nakladatelství. Praha 1933. Strán XX + 294. Viazaný exemplár 13 Kčs.

(Dokončenie.)

Slč. má kmeň *krn* z **kъrnъ* (csl. *krъnъ*) v slovách *krňačky*, *krne*, ale menej bežné je sloveso *krniť*, lebo slč. má z kmeňa **kъrp-*, csl. *krъp-*, sloveso *krpatieť* a potom *zákrpok*, *zakŕpnuť*, *krpka* = hlinená úzkohrdlá bachratá nádoba na pálenku alebo na vodu; sem tiež *krpec*. — Niet v slč. kmeňa *krs* z **kъrsъ*, ale máme len *krš* v slove *kršiak* alebo *kršliak* = acer campestre. Sloveso *vzkrsnúť* nepatrí sem vôbec, to pochodí z kmeňa *krěs* — *kriesiť*,

ktorého je nulovým stupňom. Kál. uvádza heslo *kŕňa* = zakŕpené decko, *zakŕpenča*, ale neudal prameň, odkiaľ ho vzal, čo robí sveđomite. Tvrdý má tiež *kŕňa*, *krniť*. — H. mal si všimnúť slk. zvláštností, keď sa podujal na etymol. slovník „jazyka čsl.".

Veľkú povrchnosť prezradzuje heslo „*krosna, sl. krošňa" (*kros-): krosnář[ka]*, příb. *křeslo* (v. to)". Odcitoval som ho náročky. Keď v č. obe slová **krosno* i **krošňa* vplávaly dovedna, to neznamená, že sa tak stalo i v slč., ktorá má z **krosno* — *krosná* = č. tkalcovský stav, z **krošňa* má *krošňa*, to, čo nosia naši sklári na chrbte; tak je to v srb., kde *krosna* = Webstuhl; *krošnja* = grosser Korb. Je možné, že obe pochodia zo spoločného kmeňa. H. si mal lepšie povšimnúť Bernekra! V Pr. je oboje, ale pri *krošňa* je — vraj — = *noša*. To nie! Na Borovom v Liptove nosia drevo *v krošni* na chrbte, ale už vo Zvolenskej nosia len *noše dreva*. H. mal uviesť: *krosna*, sl. *krosná* (= č. tkalcovský stav) a *krošňa* (č. = nůša).

Slč. má *chrúmať, chrumkať, chrúpať, chrupkať*, ale nepočul som ešte *krúpať*, čo podáva H. No Kálal ho má, ale prameňa neudáva, Pr. ho nemajú, nemá ho ani Tvrdý. — H. uvádza č. *krupobití*, sl. *krúpobitie*, hoc počul som to vždy len ako *krupobitie*.

Prečo nám natískať *krychľu* (z stredonem. krichelin), keď sme všetci spokojní s *kockou?* Slk. *kocka* (csl. *kostьka*) je nám taká dobrá ako Srbom *kocka*, pretože je všeslovanského rázu, kým č. *krychle* je pôvodu nemeckého. Z pôvodného tvaru *kostьka* slovenský dôvtip spravil dve slová: *kocka* = Würfel, a *kôstka* (ľud. kôska s vypusteným *t)* = č. *pecka*. Pr. majú *kôstku* i *kostku*, ale keď Srbom a Chorvátom je dobrá *kocka*, my sa jej tiež nezrickneme, veď vyslovujeme to nie „kostka", ale *kocka*. Nik nás neodstraší, že *kocka* je maďarizmus! — Pri hesle *kuše* malo stáť i „sl. *kuša*".

V slč. je hádam bežnejšie *čvikota* od *čvikotať* — *čvikoce*, ako *čvičala* z *kvičať*, lebo *kvičí* zvyčajne len brav, prasa, keď ho zakálajú; vtáci *čvikocú*. Na strednom Slovensku poznajú *čvikoty* a *trskoty* — *prskoty*, teda dvojaké vtáky, nie jedny, ako čítame v Kál. pri hesle *čvičala* „syn. *borovčiak, jalovčiak, prskota*. *Prskota* — čiže *trskota* a *čvikota* sú dve. V mojej rodnej obci ich chytávali do „*pleták*" — do *sídel*. *Čvikoty* sú vraj lepšie, chutnejšie ako *trskoty*.

Po *lagvicu* nemusel H. chodiť do stsl., lebo v slč. dosiaľ žije, hoc slč. pozná len *flašu* z nem. Flasche, a to zo stredolat. *flasco*, nádoba zo skla s úzkym hrdlom, kým slk. *lagvica* je z dreva zhotovená kotúčovitá nádoba s otvorom na boku, ktorý zapchávajú „špuntom", zátkou z dreva.

Neviem, odkiaľ mohol vziať H. slk. „*ležať*" ako zodpovedajúce českému *ležeti*? Pre slč. predpokladáme koreň *lęg-* a *lьg-*; z prvého máme *ľah-*, z druhého *ľih-* (zdĺžením): *ľahnúť — ľihať*. Ale „*ležať*"? Nemajú ani Pr., ani Kál., ani Tvrdý. — Slč. nemá *ľahostejný*, ale *ľahostajný!* Veď č. stejný je zo **stajьnъ* a v slč. nebolo prehlásky!

Nie: „sl. též *luhať*", ale len tak, lebo *lhať, lžem* nemôže byť práve z tej príčiny, čo nemôže obstáť ani *reci, lhota, rtuť* a pod. m. náležitého *reci, lehota, ortuť* a pod.

V slč. sa v skupinách **lьl-, *rъl-, lьl-, rъl-* (schematicky!) vyvinul iracionálny vokál *e, o, u*: *lehota* z *lьhota, reci* z *rьci, omša* z *mьša, luhať* z *lъhať* a pre *ortuť* predpokladáme **rъtutь* a tak potom i proti č. *rmen* máme *rumančok, harmančok*; slovo *mьzda sa neudržalo, ostalo len *pláca, plat*; proti *mьsta* máme *pomsta, pomstiť*; za **mъšica* nemáme *mšica*, ako tvrdí H., ale máme *vošky* (rastlinné vši). Z *mьgla* máme *hmla*; z *mъdloba* je *omdloba*. Z **lьnený ľanový*; z **lьstivý lestivý!* Z *lьnǫti* je u nás *linúť*, z *lьpnǫti — lipnúť*, z *lьpěti lipieť*; z *lъžica* máme *lyžica*. Teda ide hlavne o *lьl, rъl, mъl, lъl, rъl, mъl*, v ktorých skupinách, keďže sú Slovákovi ťažkovysloviteľné, vyvinuly sa iracionálne hlásky, najmä *e, o, u*, alebo *i* (y), kým v *tъlt, tъrt, tъlt, tъrt* slovenčina nemá vôbec takého vokálu, ale máme *l̥, r̥, ĺ̥, ŕ̥*, čiže sonanty, na pr. *čln, stlp, zrno, strn* a pod.

H. sa mal poučiť z Pr. o hesle „*lichva*" a nebol by napísal „2. = lichva, sl. též úžera". To nie! Slk. *úžera, úžerník* = č. lichva, lichvář; slk. *lichva* = č. dobytek!

Č. *mačkati* nerovná sa slk. *macať, mackať*, lebo význam týchto slk. slov rovná sa č. *makati*, a č. *mačkať* znamená slk. *krkvať, mliagať, dlapčiť* a pod. Slk. *načkať* znamená — babrať sa, prtiť sa, zabávať sa. Vraj: *nemačkaj sa s ním toľko* = nebabri, neprť, nezabávaj sa s ním toľko. Mačky sa mačkajú = zabávajú sa.

Je pravda, že č. inštr. *málem* zodpovie slk. *malom*, len otázka, či v slč. máme príslovku *málom*. Dosiaľ som ju z úst Slováka nepočul. Nemá ju Kál., nemajú ju ani Pr., ani Tvrdý. Teda načo ju udal H.? Odkiaľ ju vzal? Slč. má *málo, z mála, s málom, na mále, málič* = keď sa zdá voľačo malým. Nesprávne interpretoval Kál. „*paklík sa mu malil*" = č. zmenšoval, lebo *zmenšovať* i v slč. je to, čo v č. Tajovský chcel tým povedať, že *paklík sa mu nevidel, zdal sa mu malým*.

Prečo neuviedol autor pri hesle mátoha i „též sl."? Máme i v slč. *mátohu*, čo *máta*. Slk. *motoh, motožka* pochádza z *metǫ — mietiť*,

ale s alternáciou korenného vokálu, a nerovná sa *mátohe*. *Motoh* je človek, čo *moce, klmačí*, teda *klmačník*. Nepočul som slovo *motoh* ako synonymum k slovu *pomätený človek*, pomätenec, čo má i Kál. i Tvrdý. Naopak, motohi — „motohe" (Mošt.) mávajú ináč veľmi dobrý rozum, ale sami sa robia pomätencami.

O *mluviť* v slč. sme hovorili už vyššie, ináč máme zaň náhrad dosť: *vravieť, hovoriť, rozprávať;* č. namlouvati = slk. *nahovárať;* č. vymlouvati = slk. *vyhovárať;* domlouvati = *dohovárať*.

Č. *modřín* je po slk. *červený smrek* a nijaký verpán! — Ani *modrina* nemusí byť, veď máme *sinku*. Od úderov po tele bývajú *sinky*, od zimy človek *osinie*, ruky, tvár bude mať *osinutú*. Nebo je *belasé*, bielizeň *belasia* „vašplavom" — *svetličkou*. *Modrina* je celá obloha, lebo nemôže byť *belasina*, keďže tá znamená kolektívne takú bielizeň a vrchné šatstvo, čo je z belasého plátna. Teda *modrina* na nebi, *sinka* na tele! A nie modrina i to i to!

Za č. *movitý* udáva H. slk. *hnuteľný*. Dobre. Ale prečo neudal za č. *možditř* slk. *mažiar?* Veď má ho v Pr.

Sloveso *myslieť*, podľa Pr. *mysleť*, platí v slč., ale *myslíť* nie. H. tvrdí, že sa pridržal Pr. Ako? H. a s ním aj iní, aby uhájili slovanskosť a českosť slova *nabídka*, odvodzujú ho od *běda* — *bieda*. Ale nejde to. Všeslovanské *běda, běditi* = *núdzu trpieť, nútiť, núdza* a pod. ukazuje významom na gót. *baidjan*, sthn. *beitten*, to je pravda, ale č. *bídnouti, bídka* ukazuje tiež na gót. *anabiudan* (nariadiť), sthn. *biotan* (= dargeben, darzugeben). Jedno je isté, že slč. *nabídky* nepotrebuje, lebo má za ňu náhradu domácu: *ponúknutie, ponuku*, alebo *ofertu* (slovo nie je neznáme ani nášmu ľudu).

Zastavme sa pri č. námluvách. Slč. má *pytačky*. Po *pytačkách* chodia *pytači* pýtať dievčatá za nevesty. Za č. *namlouvati* máme slk. *nahovárať*, za č. *námluvčího* — *nahovárača*. Teda II. mal podať vec srozumiteľne: námluvčí — slk. *nahovárač;* námluvy — slk. *pytačky* (ak ide o nevestu) a *nahováračky* (ak ide len o nahováranie).

Nie „sl. též priehlavok", ale: slk. *priehlavok*. — Nie „sl. též rezance", ale *„sl. rezance"*, nijaká *nudľa!* — Za č. *obídek* môže byť v slč. *obedík* od *obed!* Ako to obiedik?

Č. *obratel* nemôže byť v slč. obrateľ, ale môže byť jedine *stavec*, č. *obratlovci* = slk. *stavcovce; stavce* máme na prstoch a máme ich aj na chrbtovej kosti.

Č. obtíž je po slk. *ťažkosť* alebo *ťarcha*, nie obťažnosť. Pravda, nepoviem — to sú ťarchy s tým, ale *to sú ťažkosti;* a zasa nie: on mi je na ťažkosť, ale *on mi je na ťarchu!*

Č. *okřín* (ošatka) vraj sl. okrín! Čoby! Slč. pozná *vahan, slamienku, chlebovku, koricu.* Odkiaľ vzal H. pre slč. slovo *okrín?* V Pr. ho niet, Kál. ho nemá. Per analogiam? Čudná vec.

Pochybujem, že slk. *oštara* súvisí s č. *štárati,* čo zasa s nem. *stören.* Takúto etymologiu musel by autor najsamprv dokázať.

Slč. má *černice, černičie,* a nemá *ostružiny!* Nie „Sl. též oslobodiť", ale len tak, nie *osvobodiť!* — Nepočul som dosiaľ slk. *ozger,* ale len *vozger.* Viď Stanislav Lipt. nárečia 181, 238: *vozgroš.* — Správne má H. *oberky* za č. paběrky; podobne *oberkovať* m. č. *paběrkovať.* — Proti č. *pahýl* má slč. *kýptik, kýpeť.*

Holubovo slk. „pätro" je len rekonštruované stsl. *pętro,* ale nik ho tak nevraví, slč. má len *poschodie.* — Vraj *péča!* Ale, ale! Hádam *pečlivosť, starostlivosť.*

Č. pitomý je po slk. *sprostý,* nie *prostý!* — Proti č. *placatý* má slč. *čľapatý,* na pr. nos, hlava. — Pr. majú *pliesť — pletiem* (správne), ale H. má už pliesť — pletem, lebo sa drží vraj Pravidiel!

Vraj č. podívaná, sl. podivadlo! To asi nie! — Slk. je *pazucha,* nijaké podpažie! — Proti č. *podřadný* môže byť len *podradný,* nie podriadny! — Prečo pohrabáč, keď máme *kutáč?* — Poklúdzať? Hádam *riadiť, upratovať!* — No už *poličok* nie! Máme predsa *zaucho!*

Správne má *pôlka* = č. *angrešt,* len nemalo by sa písať tak *polka,* ako ho má H., pravda, podľa Pr. V Mošt., kde *l* nemá mäkkostného korelátu, vyslovujú *pôlka,* ale, ak ho odvodzujeme od „pole", to treba písať *pôľka — pôľky — pôľok.*

Tak viem, že č. pometlo = slk. *omelo,* ak je to v Pr., H. má za č. pometlo, slk. pometač. Odkiaľ? Slk. gazdinky, keď pečú chlieb, z vykúrenej pece vyhrabú *pahrebu ohreblom* a potom pec dočista vymetú *omelom.* — Istý som, že slk. decká si kupujú *pomaranče,* nie *pomoranče,* ako je to v Pr. správne. H. mal to rešpektovať. Za č. *poněkud* má H. podľa Kál. slk. *poničkaľ.* Nuž, to je netvor! V Pr. ho niet.

Za č. *ponenáhlu* nemôže byť slk. *ponenáhly,* lebo formove je to príd. meno, ale máme *náhle,* nuž keď už tak, nech je *ponenáhle.*

Je pravda, že etymologicky by č. *pořád* súviselo so slk. **poriad,* keby ho v slč. bolo. Pr. ho nemajú, má ho len Kál. z Kotta. Tvrdý ho tiež nemá. Na záp. Slovensku hovorievajú „*porád*", no v spisovnej reči ho niet, priam tak v ostatných slovenských nárečiach. Holub nemal práva nanucovať spisovnej slovenčine nejestvujúci tvar „*poriad*". — Č. *potáceti se,* slk. *tackať sa,* nie *potákať sa,* ako má H.

Neviem, odkiaľ vzal H. slk. *potuha* za *podvod?* Nemajú ho ani Pr., ani Kál., ani Tvrdý. Sám som počul len *podvod, klamstvo, šalbiarstvo, klmačníctvo, cigánstvo.*

Naši bačovia vedia, čo je *zvárka,* a vedia i naše práčky, ale od č. *povidla* = slk. *lekváru* je ona veľmi ďaleko. Keby H. nebol pohŕdol Tvrdého slovníkom, nebol by sa tak blamoval. — Na Slovensku vravíme *pažerák,* nie *požerák.*

Za č. *prahnouti* máme *horieť po* a *smädnúť po: zem horí po vode, zem smädne po vode.* Za č. země jest vyprahlá povieme *zem je vypálená, vyhorená, spražená.* Z kmeňa **prag-* máme *pražiť, zápražka* = č. jíška, *praženica, pražiak* (plytká železná nádoba).

V č. môže byť *prasečina,* ale slč. ostane len pri *prasacine,* teda nie „prasačina", ako chce H., a pri *prasici* m. prasnica, *prasací* m. prasačí. V Pr. je všetko dobre, okrem prasnice. Máme *prasa—prasiť sa—prasica.* Prečo tvoriť slovo *prasica* od *prasný,* keď nepovieme *prasniť sa,* ale *prasiť sa?* V srb. je tiež *prasica!* Ostatne H. tvoril dobre „prasačina", ale zabudol, že úzus je silnejší ako všetky výmysly. V r. máme *porosjatina,* ale už *porosjačij* a nikome nesíde na um, aby ruštine natisol *porosjačinu!*

Nie „slk. též *prežúvavec*", ale slk. len *prežúvavec.* Slč. pozná: *žuť* a *žviakať.* Rožný statok prežúva, a mladé teľa, ak dochytí handru, hneď ju *žviaka;* deti *žviakajú* vše papier.

Podobne mal pripomenúť, že *prieť—priem* je v slč. homonymum: 1. prie na vlhkom mieste zbožie, plátno, šatstvo a pod., 2. priečiť, vadiť sa. — Tak viem, že v slč. máme *dovažok,* nie prívažok.

Slk. nemôže byť prepasť, čo udáva H., ale môže byť jedine priepasť, ako je v Pr. — Za č. *protější* máme v slč. *náprotivný: býva v náprotivnom dome,* alebo *býva v dome oproti, naproti;* ale vraví sa i: *býva v protivnom dome.* — Neviem, kde vzal H. „*sl. rače*", keď v Pr. je len radšej.

Za č. *řaditi* má slč. *radiť,* nie „riadiť"! *Zaradiť* istú vec ta i ta! — Za č. *řáditi* máme v slč. *riadiť* (izby, dom, kancelárie), ale významove je naše ďaleko od č. — Neviem o *riadke* v slč., ale viem o *riadku.* Odkiaľ vzal H. slovo *riadka?* V Pr. ho niet!

Alebo vraj č. *rampouch* nám hádam i H. chce natisnúť len zato vo forme *rampúch,* že pochodí z nem. ramus zo základu hebrejského? Slč. má svoj *cencúľ* a „rampúchy" nepotrebuje. Ani Vážný sa neopovážil robiť to, čo si dovoľuje H. v etymologickom slovníku! Čo je veľa, to je veľa!

Prečo neuviedol H. pri č. *rci* slk. *reci?* Toto *reci* žije v ľudovej

i spisovnej reči. — Vraj č. *řinouti*, slk. *rinúť* je v rodine so slovom *roj!* Keby nebolo nem. *rinnen*, by sme to aj uverili. Ale takto, ťažko.

Kál. má doklad z okolia B. Bystrice, z Turca, z Hviezdoslava na slovo *ruta*, nie rúta! Prečo to H. nerešpektoval? — Nie „sl. též rázporok", ale „slk. *rázporok*". — Slk. je *rúbať*, nie „rubať"!

Slč. z príčin už spomínaných nemá „rvať—rváč", ale má *ruvať—ruvač*. Nikdy nám nepovedali, keď sme sa za chlapectva vše pasovali, *čo sa rvete*, ale: *čo sa ruvete!* Počujeme vše: *išlo na ruvačku — kupovali ako na ruvačku*; nie: „na rvačku"! — Máme len *revať — revem*; *ruvať — ruvem — rujem!* Vraj: *rujú sa ako psi* Mošt.

Vždy som si kupoval len *salámu*, nikdy nie *salám!* — Prečo skliepek, keď je to *skliepok?* — Aká *skľudeň*, aké *skľudzať?* To H. vymyslel.

Ak je pravda, že č. *skruhrati* = nem. kreischen, to slk. *skuhrať* je ďaleko od č., lebo slk. ~ = č. *skrbiti, skoupým býti* a pod. Kál. má dobre jeho význam a H. mal to podotknúť! Slk. *skuhroš* = *skupáň*: človek, ktorý sa rád ponosuje, že nič nemá.

Treba bolo podotknúť, že slk. je *sláviť!* Nie „sl. též slepúch", ale slk. *slepúch!* — Č. smyčec = slk. *sláčik* (porov. *sláčková hudba*), nie „smyk"! Kto to kedy počul? Slč. má *šmýkať*, nie „smýkať"!

Pri č. hesle *rozsocha* mal udať slk. *rázsocha*. — Slč. má *tokára*, nijakého sústružníka! Rusom je dobrý *tokarj*, prečo by nebol i nám? — Slováci poznajú *úvrať*, ale nie „súvrať", ako chce H. — Slč. rozoznáva *spľasknúť* ruky dovedna a voda *spľasne, opľasne*, teda nie, ako H. tvrdí: č. splasknouti = slk. *spľasknúť* i *spľasnúť*. — V slč. spory znamená i *rýchly!* Treba bolo podotknúť! — Slk. *sprava* znamená to, čo v srb., nem. *Machwerk!* V hodinách je dobrá *sprava!* Vraj „sl. sprava = oprava! To nie! *Sprava* je *sprava, oprava* je *oprava!* Na „cedit cez zuby" povieme *crkať*. Naše *sŕkať* (nie srkať!) *osŕkať* je cedit vzduch cez zuby do pľúc; robí to človek od bolesti. — Slk. nie je *sŕna*, ale *srna* a *sŕňa!* — Slč. pozná *august*, nie srpeň! — Slč. má *čap — čapy, záves — závesy, pánt — pánty* na dverách, teda nie *stežaj*, ako chce H. — Po slk. je *svák*, nie *svak! Svokor* a *svák* významove nepatria dovedna!

Č. *svlačec* = slk. *pupenec*. — *Svoboda* je v slč. slovo knižné, ľud pozná len *slobodu!* — Poznám len *sýkať, sýkavý, zasýkanec, sýkora, sýkavka*, teda s dlhým koreňom! — Za č. šedý (grau) máme v slč. *sivý, buryý*, mad. *szürke*, ale máme aj *šedivý*, mad. *ősz* (pomáham si maďarčinou, lebo tá mi vyhovuje v tomto prípade). — Prečo H. neudal pri č. šilhati slk. *škúliť?*

Nuž veru č. *škádliti* nie je i po slk. tak, lebo slovenčina má svoje *prekárať (prehárčať,* ba Kál. uvádza ešte *kučkovať sa).* Nazdávam sa, že tri výrazy nám stačia!

Slč. má i *škamrať* i *šomrať;* prvé je synonymum k *sliepňať: lampa škamre, sliepňa,* ak zle horí, ale môže i človek *škamrať, sliepňať* pri zlom svetle; *šomrať* je syn. k *hundrať,* hovoriť si pod nos, ale *darovanú vec* môžeme tiež *ošomrať.* Teda č. škemrati = slk. šomrať (poľ. szemrać), nie *škamrať!*

Správne udal H. za č. *šle* slk. *traky* (pravda, on má tráky!) ale sa náramne mýli, keď sa nazdáva, že slk. *traky* sú z nem. Hosentrager. H. sa prenáhlil i tu tak ako aj inde. Vieme veľmi dobre, že v r. *torokami* priväzujú k sedlu veci a v srb. *trak* = slk. *trak* (silná tkanica, ktorou si ženy podchytávajú batohy sena, trávy) a tak **tork* nemôže mať nič spoločného ani so sthn. *tragan — dragan,* nie to ešte s nhn. träger — Hosenträger! Hej, nem. Hosenträger, presadené ako *hózuntragle* už-už skoro vytisly naše domáce *traky!* Isté kruhy filologické by nám zasa chcely nahovoriť, že *traky* sú z nem. Hosenträger, a tak urobíme dobre, keď nimi opovrhneme a prijmeme *šle.* Seriózni učenci by nemali tak písať! Lepšie by urobili, keby slovenčine dali svätý pokoj, lebo po slovensky nevedia!

Slč. má *šmyk* (drevo sťahujú svlačou vo šmyku, seno sťahujú s lúk na šmyku), ale proti č. *šmytec* má slč. len *slák—sláčik.* Ráčite vedieť?

Počul som len o *škriatkoch,* nie škrietkoch! — Ć. *špaček* je po slk. *škorec.* — Bez *špehovať* sa slč. zaobíde, má svoje *sledíť.* — Bez *špicatý* podobne sa zaobídeme, máme končitý! — Slč. má *pásomnicu,* nie „tasomnicu" (ľud vraví *bandúr,* z nem. Bandwurm).

Slovo *tiažeň* m. č. *tíha?* Hádam *ťarcha!?* — Pr. majú správne *pípeť;* odkiaľ vzal H. „pipec" proti č. *tipec?* Ani tu nedodržal Pr., lebo osobitne udáva *pípeť* a *pipec,* jedno a to isté. — Slk. je len *tkáčovňa,* nie aj „tkalcovňa".

Č. tutlati = slk. *tytlať,* ale sa vraví aj *tutlať. Tutlať = skrývať, ututlať = skryť, tytlať = pchať.* — O *cpať* sme už povedali svoje. Slč. pozná len *pchať,* ako je to správne v Pr.

Slk. je *veverica,* nie veverka! — Slk. *veď* a č. *viď* sú etym. z toho istého koreňa, ale význam! — H. mal uviesť, že č. *vikev* = slk. *ľadník;* č. *viklati* — slk. *knísať, hegať, kolísať, kolembať.*

Pri hesle *vozher* mal udať i slk. tvar *vozger, vozgravý, vozgravec, vozgroš.* Viď v Stanislavových Lipt. nár. 181, 238.

Pri č. hesle *výdělek* treba bolo udať slk. *zárobok.* — Podobne

sa to pýta pri č. hesle *vyhrůžka*, slk. *vyhrážka*. — Slk. je *vemä* a nie aj „vymä", ako uvádza H. — Po slk. je *výsledok*, nie „výsledek"!

Slk. *zánet* je oheň pred čeľustmi pece, keď gazdiná pečie chlieb; č. zánet = slk. *zápal*. — Po slk. je len *zaprísahať*, nemôže byť „zaprisáhnuť"! — Slč. má *žiaru* = č. záře, a má *zoru*; nepočul som slova *zara!* — Aký „záruj"? Len *september!* — H. udáva vedľa č. *záti, zeji*, slk. *ziať, zeje*, čoho v slč. niet.

Tak viem, že v slč. mánie *zátin*, nie zátyn. Svoj *zátin* odvodzujeme od *ťať*, nie od *týn*. Naši „chlapci", keď si ukradnú dajakú tú jalovičku, so pár tých ovečiek, nuž najprv *zatnú* svoju korisť dakde v húštine a nechajú to v *zátine* (alebo *zaťatí*), kým sú nie „po strachu". — Slk. je *zaváranina*, nie zavárenina!

Je čudné, že H. a s ním všetci, čo ten slovník čítali, nevynímajúc ani III. tr. Českej akademie, dali slk. *zbujnieť* pod jedno heslo s č. *zbůjník*, hoc vedeli, že č. *zbůjník* pochádza z *bíť — boj*, kým slk. *bujný, bujnieť* nemajú nič do činenia s *bíť*, lebo je tu skôr súvislosť so slovesom *byť*. A potom v č. tiež jesto slovo *bujný*. Po slk. je *zdĺhavý*, nie zdlhavý! — Podobne po slk. je *zdravý*, nie zdráv.

Úžasne neseriózne to „vyzerá", keď za slk. *múr, murár* natískajú č. *zeď, zedník*, ale pri č. hesle *zednář* postavíme slk. *slobodný murár!* V slč. je len *múr, murár*, taktiež i *slobodný murár!* — Vraj „sl. zednícky"! Slovák ostane pri *murársky!*

Zato, že v č. je *zelinářka*, chce H. i pre slč. urobiť „zelinárku", hoc slč. má za č. *zelinářku* svoju *zeleninárku*, keďže predáva *zeleninu*, nie *zelinu*. V slč. je *zelinárkou* tá ženička, čo sbiera liečivé *zeliny!*

Aký *zlatúšok?* — Želva? Ale nie! To je po slk. *korytnačka!* — Po slk. je *žrď!* Nijaká *žerď!*

Ja som počul dosiaľ v slč. len o *záhe: páli ma záha*. H. mal uviesť slk. termín pri č. *žáhe*. — Slč. má len *žviakať*, nemá „žvýkať"!*

Ján Mihál.

---

* S dovolením autora skrátili sme posudok o polovicu, keďže sme nemali dosť miesta. *Redakcia.*

Bez slovenčiny boli by sme ako rozviazaný snop.

*

Mnohí píšeme po slovensky tak, ako by sme nemali živého spojenia s ľudom. Ako by sme nevedeli, že v živom našom jazyku jest mnoho takého, čo treba vyčerpať a uviesť do spisovného.

Jozef Škultéty.

ROZLIČNOSTI.

Pán doktor-pane doktore. — V Bratislave Slováci a Slovenky pri oslovení užívajú takýchto vokatívov: pane doktore, pane profesore, pane učiteľ, pane rado a pod., hoci spisovná slovenčina pozná len oslovenia *pán doktor, pán učiteľ, pán radca* a pod.

Prax, text-praks, tekst. — V Slovenských smeroch (II, č. 5) začínajú písať v zdomácnelých latinských slovách *ks* namiesto *x*, istotne vplyvom českého pravopisu. Vec pomýlená, lebo nikdy nebudeme môcť foneticky písať všetky latinské slová, ktoré majú *x* a ktoré nevyhnutne potrebujeme najmä v odbornej terminologii. Potom je tu aj iná ťažkosť. Veď latinské *x* vyslovujeme v niektorých slovách ako *gz*, na pr. *existovať, exekútor* vyslovujeme „egzistovať, egzekútor". Či aj takéto slová budeme písať foneticky? Veru nie! Preto píšeme všade *x*, kde to kážu Pravidlá slk. pravopisu, ktoré sú v tejto veci dôsledné.

Slečna, čo ste robili?-Slečno, čo ste robila? — Netreba už vari naširoko hovoriť o tom, že vokatív „slečno" je cudzí spisovnej reči. Pri podstatných menách, zakončených na *-a*, nominatívny tvar zaujal miesto starého vokatívu, preto hovoríme: *Duša moja! Drahá matka! Pán starosta!* a pod., a nie: Dušo moja! Drahá matko! Pane starosto! a pod. Rozumie sa, že toto upozornenie platí aj pre hercov. — Ale teraz nám ide predovšetkým o spôsob slovenského vykania. Píšeme a hovoríme: *Pán profesor, čo ste robili?* (nie: robil); *Milostivá pani, kde ste boli?* (nie: bola); *Slečna, čo ste robili* (nie: robila). — Takýto je úzus našich dobrých spisovateľov, tak sa hovorí v nepokazenej ľudovej reči. — Pri vykaní kladieme *l*-ové particípium vždy do množného čísla mužského rodu, a to aj vtedy, keď sa vzťahuje na podstatné meno ženského rodu. (Viacej o tom v článku prof. B. Letza v SR I, 80 a nasl., kde sú doklady z autorov.)

Štruktúra-struktúra. — Pred vydaním Pravidiel slk. pravopisu niektorí nasilu chceli písať „student". Teraz už každý píše *študent*. Pravidlá uzákonily písať vžité cudzie slová s počiatočným *št-* tak, ako sa skutočne vyslovujú. Zásada správna. Škoda len, že Pravidlá nie sú dôsledné. Uzákonily *konštrukciu, konštruktívny*, ale „struktúru", hoci všetky tri slová pochodia z toho istého koreňa. Aby bol poriadok, odporúčame písať *štruktúra, štrukturálny*.

Za redakciu zodpovedá Henrich Bartek.
Vydanie Matice slovenskej v Turčianskom Sv. Martine.
Tlačil Kníhtlačiarsky úč. spol. v Turčianskom Sv. Martine.